

Володимир ГОНЧАРОВ

Ключові слова: людина, освіта, вчитель, педагогіка, практика.

Аналізуються потреби, філософія, соціокультурний та педагогічний контекст підготовки нового вчителя у період радикальних внутрішніх і зовнішніх суспільних змін, чільне місце серед яких належить глобалізаційним та інформаційним процесам, а також ті внутрішні зміни, що відбулися в Україні після проголошення незалежності. Стверджується, що новий учитель має стати «провідником» цих змін. Це потребує модернізації процесу підготовки вчителя у педагогічних університетах.

УДК 370.046.16:371.132.000.141

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ НОВОГО ВЧИТЕЛЯ: ФІЛОСОФІЯ, СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ І ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

© Гончаров В., 2012

Актуальність підготовки нового вчителя та чинники, що обумовлюють цю потребу, передусім, визначаються масштабами трансформацій у сучасному суспільстві.

Нині, на початку ХХІ століття, світ, який оточує нас, змінюється інтенсивніше, аніж раніше. Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є ставлення до людини як до найвищої цінності. За цих умов шкільна освіта постала перед необхідністю вибору нових пріоритетів, до яких належать спеціалізація, диференціація, інформатизація, профілізація та гуманізація навчально-виховного процесу. Поступальний розвиток системи освіти нині має передбачати вдосконалення освітніх ідеалів через відмову від технократичних підходів у педагогічній справі, формування особистості вчителя, олюднення знання, підготовку творчого фахівця, який володітиме принципами наукової методології, тобто формування здатності до продуктивно-творчого мислення. Новий учитель стає необхідним для кожної дитини, яка навчається і суспільства загалом. Він поєднує в собі найкращі, апробовані досвідом й усталені характеристики вчителювання і водночас несе з собою характеристики на

вимогу часу оновлення, зокрема, глобалізації та інформаційної революції. Як підкреслює В. Андрущенко, «новий учитель» – це особистість, яка відповідає викликам часу й може реалізувати всі ті завдання, які формує епоха. Водночас, ідея «нового вчителя» не потребує відходу від традиційних, базових характеристик учителя. Любити дитину і людей, бути патріотом власної держави і громадянином світу, морально і соціально високою особистістю, носієм гуманістичних цінностей, авторитетом у своїй предметній галузі і соціальному досвіді – було й залишається ознаками людини, яку в усі часи і всі народи називали «вчителем» [1].

Серед об'єктивних передумов необхідності модернізації професійної та методологічної підготовки сучасного вчителя В. Ковальчук виокремлює: глобалізаційні зміни (глобалізація, нова світова динаміка, потреба формування громадянського суспільства, полікультурного виховання); внутрішні зміни (становлення державності, демократичні і ринкові перетворення, зміна духовно-морального світу). Серед суб'єктивних чинників, які обумовлюють актуальність підготовки нового вчителя, дослідник називає: зміну ідеологічної парадигми розвитку; зміну співвідношення раціонального та ірраціонального знання; змістове оновлення системи гуманітарного знання; зміну загальнонаукової (природничої) картини світу.

Реформування освітньої галузі покликане сприяти орієнтації педагогів на засвоєння гуманістичних цінностей та дотримання їх у житті й професійній діяльності. Досягнення цієї мети залежить, насамперед, від сьогоденних цінностей вчителя, а також визначається необхідністю підвищення престижу вчительської праці, подолання матеріальних негараздів педагогів, оскільки зазначені негативні чинники перешкоджають збільшенню особистої уваги вчителя до проблем духовного розвитку [3].

Сучасна філософія освіти спрямована на виявлення суперечностей у педагогічному процесі. Вона підводить науковців до

глибокого розуміння унікальності кожного суб'єкта освіти, загальнолюдських цінностей; підштовхує до сприйняття того, що будь-які особистісні й різні типи світогляду, культури, освіти відіграють свою унікальну роль у розв'язанні найважливіших проблем сучасного людства; несе ідею про те, що всупереч боротьбі протилежностей виникає потреба вибудовування такої діалогової взаємодії між ними, яка пом'якшить суперечності й приведе до зближення протилежних точок зору [9, 23].

Школа початку ХХІ століття – це поєднання традиційних цінностей і нових інтерактивних методик, це період розробки та подальшого впровадження посткласичної методології викладання. Одним із основних рішень, яке може розв'язати проблему інноваційних змін у навчанні, є підготовка та перепідготовка вчителя до дій у нових умовах, за нових вимог.

Важливість ролі вчителя зумовлена тим, що освіта – це єдиний соціальний інститут, через який проходить кожна людина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у розвитку потенціалу нації, вітчизняної науки, техніки, культури, у збереженні та примноженні культурної спадщини і формуванні людини майбутнього. Ідеальних шкіл у світі практично немає, але є особливі вчителі, які успішно використовують новітні підходи до навчання [15, 122].

Нині дедалі частіше у педагогічних виданнях з'являється інформація про те, що система освіти будь-якої країни безпосередньо залежить від якості підготовки вчителів, від суворості добору кадрів для здійснення викладацької діяльності. Значений факт підтверджує О. Ленская, дослідження якої засвідчили, що ані обсяг коштів, вкладених в освіту, ані розміри держави, ані показники рівності освітніх можливостей не дають такої жорсткої кореляції з досягненнями учнів, як якість викладацьких кадрів. Дослідниця доводить, що успішні країни досягають високих результатів у навчанні завдяки трьом чинникам: залученню найталановитіших

людей до викладацької діяльності; їхньому ефективному професійному розвитку, що сприяє підвищенню якості освіти; забезпеченню уваги викладачів до кожної дитини [18, 81].

Отже, професійна майстерність учителя є важливим показником якості навчання. Тому постає важлива педагогічна проблема – створення нової формації вчителів загальноосвітніх навчально-виховних закладів [5, 19].

Чинники, що зумовлюють потребу суспільства у новому вчителі, нерозривно пов'язані з оновленням освітньої системи, зокрема вищої освіти. Вища освіта як важлива соціальна підсистема, з одного боку, безпосередньо пов'язана із розвитком суспільства, а з іншого – із входженням у нову педагогічну парадигму як систему переконань, ідеалів, теорій у галузі навчання і виховання. Вища педагогічна освіта має спрямовуватися на підготовку нового вчителя, здатного забезпечити ініціативність, креативність молодого покоління, його готовність до цілеспрямованого ціннісного самовдосконалення як передумови успішної соціалізації у кризовому соціумі й умови гуманістичного оновлення цього соціуму [6, 71].

Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його соціального й духовного життя, бурхливий розвиток освітнього простору, хвиля інноваційних перетворень, що охопила світовий простір, потребують якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам, та ініціюють у системі освіти всебічний розвиток творчо обдарованого мобільного фахівця. Зазначені характеристики зберігають актуальність і у вітчизняному освітньому просторі.

Головними завданнями розвитку освіти в Україні у XXI столітті є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості, забезпечення високої якості освіти випускників середньої та вищої школи. Підвищення якості педагогічної освіти, забезпечення її мобільності, конкурентоспроможності на ринку праці потребує

подальшого вдосконалення організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах на засадах гуманності, особистісно орієнтованої педагогіки, розвитку і саморозвитку студентів [12, 168].

Нині всі вищі навчальні заклади України активно експериментують, упроваджують у навчальний процес новітні технології. Педагогічна спільнота відчуває потребу в реформуванні вищої освіти, а саме: у переосмисленні змісту навчальних планів, підвищенні якості навчання; у необхідності забезпечення держави кваліфікованими ініціативними кадрами, які, по-перше, матимуть ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку за фахом, по-друге, зможуть самостійно ухвалювати рішення, пов'язані з майбутньою професією, а отже, створювати власними силами нові науково-технічні цінності в майбутньому; у формуванні прагнення молодих фахівців до безперервної самоосвіти, здатності постійно оновлювати здобуті наукові знання, уміння швидко адаптуватися до змін та коригувати професійну діяльність [4, 53].

Національною доктриною розвитку освіти України у XXI ст. визначено, що головними чинниками успіху цих намірів мають стати: єдність освіти і науки як умови модернізації освітньої системи; формування змісту освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень; інноваційна освітня діяльність у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності; залучення до наукової діяльності учнівської та студентської обдарованої молоді, педагогічних працівників; створення науково-інформаційного простору для дітей, молоді та всього активного населення, використання для цього можливостей нових комунікаційно-інформаційних засобів; запровадження цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки [11, 5].

На нашу думку, зазначені вимоги Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст. постають тими пріоритетами, що обумовлюють суспільну потребу у підготовці «нового вчителя». О. Базалук наголошує на тому, що цей процес має спиратися

на певні цінності, які мають слугувати орієнтиром для майбутніх поколінь, виконуючи функцію перспективних стратегічних життєвих цілей, і постають основним мотивом життєдіяльності. Цінності визначають моральні орієнтири та принципи поведінки, тому будь-яке суспільство зацікавлене у тому, щоб люди дотримувалися сучасних правил поведінки. Саме тому на початку свого розвитку кожна дитина у цивілізованому суспільстві потрапляє під цілеспрямований вплив виховного процесу. Педагогічна діяльність тісно переплетена з основами світогляду людини, навіть якщо вона цього не усвідомлює. Педагогічний процес здебільшого виявляє і формує нові ціннісні орієнтації особистості, тому у педагогічній діяльності дуже важливо керуватися такими світоглядними принципами, які орієнтують людей на творчу самореалізацію, усвідомлення власної планетарно-космічної сутності [2, 189].

Тож яким має бути вчитель покоління нового тисячоліття? На нашу думку, у розкритті сутності поняття «новий учитель» допомогу педагогіці може надати філософія, оскільки вона є провідницею і катализатором реформ у різних сферах сучасного суспільного буття у усьому світі.

Ще віддавна філософи прагнули зрозуміти та пізнати людину, її сутність, її сучасне буття, визначити місце людини у світі. Л. Ваховський зазначає, що людина і людське буття у світі є тим спільним предметом, яким завжди були пов'язані філософія й педагогіка, тому що філософія розглядає сутність людини та її існування, а педагогіка – людську діяльність [17, 13].

Поняття «новий учитель» у світлі сучасного філософсько-педагогічного дискурсу постає ключовим у навчально-виховному процесі. Адже виховання і навчання – це багатогранний і складний процес, значення якого неможливо переоцінити. Він передбачає формування такої системи цінностей і соціальних компетенцій дитини, підлітка, юнака, яка має стати основою для успішної самореалізації в житті. Визначальну роль у цьому процесі відіграє саме вчитель.

Про роль учителя у формуванні системи цінностей і соціально значущих компетенцій говорили, зокрема, такі класики філософської та педагогічної думки, як Сократ, Платон, Я.-А. Коменський, І. Песталоцці, Ф. Дістервег, К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Усі згадані мислителі є одностайними в тому, що, окрім професіоналізму, наставникові молоді мають бути притаманні такі особистісні якості, як духовна культура, подвижництво, інтелігентність, високий рівень соціальної відповідальності.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. філософи-постмодерністи (М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Дерріда, Р. Рорті) також активно вивчали проблему людини і прагнули переорієнтуватися на локально особливе, виняткове людське життя. Вони намагалися відійти від концепції цілісної індивідуальності, від конформістського одновимірного типу людини як витвору цивілізації розуму, поставити під сумнів ідею існування універсального, уніфікованого незмінного «Я», сформувати альтернативний образ людини.

О. Мілова зазначає: відмовляючись від визнання вищих інтересів цивілізації, від глобальних універсальних цінностей модерну, таких, як розум, прогрес, наука, свобода, постмодернізм запропонував їм на зміну низку власних дрібних, індивідуальних цінностей, проголошуючи рішучу боротьбу за втілення їх у життя [10]. Проте, на нашу думку, такий підхід не може бути визнаний перспективним шляхом сучасного людства, оскільки позбавляє сенсу саме буття соціуму.

Думка О. Соболя про те, що постмодерністська філософія освіти культивує людську творчу активність, людську суб'єктивність, створює здорову особистість [14, 60–61], не враховує тієї обставини, що особистість не тотожна індивідуальності. Формування та розвиток особистості відбувається лише за умов її соціалізації та інтеріоризації.

Основою механізму соціалізації є активна творча діяльність, завдяки якій від-

бувається входження людини в життя суспільства. На думку Т. Парсонса, саме соціалізація, разом із дією механізмів соціального контролю, забезпечує існування суспільства у стані «соціальної рівноваги», який гарантує збереження головних людських цінностей. Ця рівновага є рухливою, що забезпечує не тільки відтворення, а й розвиток суспільства.

Водночас із соціалізацією відбувається процес інтеріоризації особистості – формування стабільних одиниць свідомості через засвоєння зовнішніх дій із предметами й опанування зовнішніх знакових засобів. Інтеріоризація особистості передбачає активне засвоєння нею певної інформації, знань, ролей, формування ціннісних орієнтацій. Слід зазначити: не всі соціальні цінності, які людина усвідомлює, реально стають її особистісними цінностями. Необхідною умовою такої трансформації є практичне включення суб'єкта в колективну діяльність, спрямовану на реалізацію відповідної цінності [7, 56].

Саме поняття особистості посідає одне з центральних місць у теорії особистісно орієнтованого навчання, на яку має спиратися підготовка «нового вчителя». Наведемо деякі основні положення теорій особистості: особистість є результатом взаємодії прагнення до майбутнього, набутого досвіду та вродженої передбачуваності (К. Юнг); індивідуум сам творить свою долю, удосконалює себе і є складовою частиною соціального оточення (А. Адлер); особистість є продуктом динамічної взаємодії між вродженими потребами, тиском соціальних норм та наявної у певний історичний час культури (Е. Фромм); навколишнє середовище певною мірою впливає на формування людини (Б. Скіннер); кожна особистість унікальна і є результатом впливу когнітивних та мотиваційних процесів (Г. Олпорт); у природній сутності людини закладене прагнення до особистісного зростання, творчості, самовираження, реалізації свого потенціалу, створення власного життя. Людина завжди перебуває у процесі становлення (А. Маслоу); розвиткові особистості сприяє влас-

тива людському організмові тенденція актуалізації, яка є активним процесом, що породжує прагнення до досягнень, творчості, розвитку (К. Роджерс). Синтезуючи численні підходи до визначення цього поняття, М. Чобітько вважає, що особистістю є індивідуум, який досягнув високого рівня духовного розвитку, високого інтелекту, який має розвинене мислення; це творча діяльна людина, здатна використовувати логіку свого мислення для створення знання, відповідати за наслідки, керувати собою та зовнішніми обставинами [16, 172–173].

Процеси особистісного становлення передбачають постійний вплив на людину низки соціальних інституцій, до яких належить і освіта. Досвід психолого-педагогічної науки свідчить, що у справі формування, виховання і розвитку особистості необхідно враховувати величезний вплив навколишнього соціального простору. Для характеристики продуктивної діяльності особистості в галузі освіти вживається категорія «освітній простір», яка відбиває особливості структуроутворення інтелектуального життя. Освітній простір характеризує суспільство у плані синтезу нового культурного, духовного, наукового буття, або ноосфери, що веде до нової соціальної, економічної, політичної конфігурації суспільства [8, 7–8].

Усебічний особистісний розвиток майбутнього нового вчителя стає можливим на ґрунті «людиноцентристського» підходу, на основі якого формується відповідне освітнє середовище вищого навчального закладу. Освітній простір вищого навчального закладу – це філософсько-педагогічне поняття. Воно відбиває ту частину ноосфери, де відбувається засвоєння молоддю досвіду попередніх поколінь і, на цьому ґрунті, творення нових культурологічних аспектів сучасної дійсності. Тому поняття «освітній простір» містить не тільки освітнє середовище вищого закладу, а і його зв'язки з суспільством, містом, регіоном. Головним завданням функціонування освітнього простору ВНЗ є різнобічний розвиток творчого потенціалу студента –

як магістрального, стрижневого параметра для всієї системи ділових якостей професіонала [13, 150–151].

Отже, у цьому аспекті слід приділити увагу духовній спустошеності значної частини сучасного суспільства, поширенню «масової культури» споживання, незахищеності від маніпулювання свідомістю, відсутності у багатьох людей активної особистісної позиції. Вихід із такої ситуації В. Кремень убачає у вихованні твор-

чої особистості, яка завдяки притаманній їй інноваційній культурі мислення, духовності, продуктивній діяльності має змогу протистояти негативним суспільним трансформаціям, стає тією духовною силою, яка врятує самотність своєї нації, створить новий соціокультурний простір, сповнить його прогресивними цінностями оновленого людства. Відповідне завдання вчений окреслює і перед педагогічною наукою та практикою [8, 13].

Література

1. **Андрущенко В.** Роздуми про вчителя / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2011. – № 2. – С. 6–12.
2. **Базалук О.** Філософія освіти: її роль та місце в системі філософського знання / О. Базалук // Філософські обрії. – 2010. – № 23. – С. 187–200.
3. **Вайновська М. К.** Особистість вчителя в духовно-ціннісному контексті [Електронний ресурс] / М. К. Вайновська. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_7/files/PD710_07.pdf.
4. **Герман Н.** Адаптація форм організації самостійної роботи студентів до сучасних технологій навчання / Н. Герман, Н. Тягунова // Вища школа. — 2001. — № 4–5. — С. 53–61.
5. **Гончаренко Л. А.** Підвищення рівня професіоналізму педагога як важливий чинник якості освіти / Л. А. Гончаренко // Таврійський вісник освіти. — 2011. — № 3 (35). — С. 18–22.
6. **Іванчук Г. П.** Основні орієнтири гуманізації вищої педагогічної освіти / Г. П. Іванчук // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. — 2011. — Ч. 1. — С. 70–77.
7. **Каріков С. А.** Філософія. Розділи: Філософська антропология, соціальна філософія, філософія культури : [навч. посіб.] / С. А. Каріков. — Х. : НУЦЗУ, 2011. — 128 с.
8. **Кремень В. Г.** Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. — 2008. — № 2 (59). — С. 5–14.
9. **Лутай В. С.** Філософія сучасної освіти : навч. посіб. / В. С. Лутай. — К. : Магістр-S, 1996. — 256 с.
10. **Мілова О. Є.** Філософсько-педагогічна концепція постмодернізму [Електронний ресурс] / О. Є. Мілова. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2007-02/07moypcr.pdf.
11. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст. — К. : Шкільний світ, 2001. — 24 с.
12. **Попенко О.** Про готовність майбутнього вчителя початкових класів до роботи в школі / О. Попенко // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту. — 2011. — № 22. — С. 167–170.
13. **Попова О. П.** Творчий освітній простір вищого технічного навчального закладу як необхідна умова розвитку творчого потенціалу майбутніх інженерів / О. П. Попова // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. — 2009. — Вип. 149. — С. 149–154. — (Серія: Педагогічні науки).
14. **Соболь О. М.** Постмодерн і майбутнє філософії / О. М. Соболь. — К. : Наукова думка, 1997. — 164 с.
15. **Струкова І. І.** Новий тип керівника загальноосвітнього закладу на етапі змін / І. І. Струкова // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. — 2008. — Вип. 119. — С. 122–126. — (Серія: Педагогічні науки).
16. **Чобітько М. Г.** Поетапне нарощування професіоналізму майбутніх учителів у процесі особистісно орієнтованої професійної підготовки / М. Г. Чобітько // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. — 2008. — Вип. 144. — С. 172–176. — (Серія: Педагогічні науки).
17. **Ваховський Л. Ц.** Западноевропейская философия воспитания эпохи Просвещения / Л. Ц. Ваховский. — Луганск : Альма матер, 2000. — 292 с.
18. **Ленская Е. А.** Качество образования и качество подготовки учителя / Е. А. Ленская // Вопросы образования. Ежеквартальный научно-образовательный журнал. — 2008. — № 4. — С. 81–95.